

"המקום אשר יבחר ה'"

רענו. ונתצתם את מזבחתם ושברתם את מצבתם ואשריהם תשרפון באש ופסילי אלהיהם תגדעון ואבדתם את שמם מן המקום ההוא. לא תעשון כן לה' אלקיכם. כי אם אל המקום אשר יבחר ה' אלקיכם מכל שבטיכם לשום את שמו שם לשכנו תדרשו ובאת שמה. והבאתם שמה עלותיכם וזבחיכם ואת מעשרתיכם ואת תרומת ידכם ונדריכם ונדבתיכם ובכרות בקרכם וצאנכם. ואכלתם שם לפני ה' אלקיכם ושמחתם בכל משלח ידכם אתם ובתיכם אשר ברכך ה' אלקיך. לא תעשון ככל אשר אנחנו עשים פה היום איש כל הישר בעיניו. כי לא באתם עד עתה אל המנוחה ואל הנחלה אשר ה' אלקיך נתן לך. ועברתם את הירדן וישבתם בארץ אשר ה' אלקיכם מנחיל אתכם והניח לכם מכל איביכם מסביב וישבתם בטח. והיה המקום אשר יבחר ה' אלקיכם בו לשכן שמו שם שמה תביאו את כל אשר אנכי מצוה אתכם עלותיכם וזבחיכם מעשרתיכם ותרמת ידכם וכל מבחר נדריכם אשר תדרו לה'. ושמחתם לפני ה' אלקיכם אתם ובניכם ובנותיכם ועבדיכם ואמהתיכם והלוי אשר בשעריכם כי אין לו חלק ונחלה אתכם. השמר לך פן תעלה עלתיך בכל מקום אשר תראה. כי אם במקום אשר יבחר ה' באחד שבטיך שם תעלה עלתיך ושם תעשה כל אשר אנכי מצוה. רק בכל אוות נפשך תזבח ואכלת בשר כברכת ה' אלקיך אשר נתן לך בכל שעריך הטמא והטהור יאכלנו כצבי וכאיל. רק הדם לא תאכלו על הארץ תשפכנו כמים. לא תוכל לאכל בשעריך מעשר דגנך ותירשך ויצהרך ובכרת בקרך וצאנך וכל נדריך אשר תדר ונדבתיך ותרומת ידך. כי אם לפני ה' אלקיך תאכלנו במקום אשר יבחר ה' אלקיך בו אתה ובנך ובתך ועבדך ואמתך והלוי אשר בשעריך ושמחת לפני ה' אלקיך בכל משלח ידך. השמר לך פן תעזב את הלוי כל ימך על אדמתך.

נעמוד על כמה נקודות העולות מהפרק:

א. "בשעריך" - המקום אשר יבחר ה'

בפרק אנו מוצאים שני ביטויים המתייחסים למקומות שונים: 'בשעריך' והמקום אשר יבחר ה'. המקום אשר יבחר ה' הינו מקום אחד והוא נבחר על ידי הקב"ה. מאידך, שערים ישנם בכל עיר ועיר, ובכל עיר יש להם אופי אחר, עיר עיר ושעריה. השערים הם מקום הכניסה אל העיר ושם מתקיים המשפט. כלומר, ניתן לומר שהשערים מייצגים את העיר בה חי ושוכן האדם, לעומת המקום אשר יבחר ה' שהוא ירושלים והמקדש, עיר בה בחר לשכון הקב"ה.

ב. לשום - לשכן

בתוך הפרק עצמו קיימת הבחנה בין ביטויים שונים: "המקום אשר יבחר ה' לשום שמו שם" (שלש הופעות), ו-"המקום אשר יבחר ה' לשכן שמו שם" (חמש הופעות).

בשיעור זה ברצוננו להתבונן במשמעות הביטוי "המקום אשר יבחר ה'" המופיע בספר דברים 21 פעם. נבקש לבחון את ההקשר הכללי בו מופיע הביטוי, את מיקומו ומשמעותו. במבט ראשון ניתן לראות שביטוי זה מופיע אך ורק בספר דברים, הדבר קשור מן הסתם לכך שספר דברים נאמר ערב הכניסה לארץ.

אמנם, גם בספר שמות עוסקת התורה במשכן, אך אין היא מציינת את מיקומו. בספר דברים אין התייחסות כלל למשכן, אך יש התייחסות רחבה אל המקום אשר יבחר ה'. מהשלב בין הספרים ניתן להסיק שיש מקום שה' עתיד לבחור, שתורה אינה מציינת את מיקומו המדויק, ובו עתיד להבנות המקדש.

מכאן ניתן בעצם להבין כי ישנו מקום שה' יבחר שהתורה אינה מציינת בשלב זה את מקומו המדויק. ובמקום זה יבנה המקדש העתידי.¹

ההופעות השונות של הביטוי

נעמוד על ההזכרות השונות של 'המקום אשר יבחר ה' בספר דברים, וההקשר בו הוא מופיע בכל אחת מההזכרות:

פרק י"ב - בהקשר לחובת ההקרבה והאכילה במקום זה, ואח"כ בהקשר לאכילת בשר תאוה.

פרק י"ד - בהקשר למעשר שני

פרק ט"ו, כ - בהקשר לבכור

פרק ט"ז, ב-טז - בהקשר לשלשת הרגלים

בפרק י"ז, ח-י - בהקשר לבית הדין הגדול

בפרק כ"ו, ב - בהקשר לביכורים

בפרק ל"א, יא - בהקשר למצות הקהל

למצוות המוזכרות בפסוקים אלו זיקה ישירה אל המקום אשר יבחר ה'.

על מנת להבין היטב את משמעות הביטוי, נבחן את משמעותו בפעם הראשונה שהוא מופיע בדברים י"ב, א-יט. לשם כך נעיין תחילה בפסוקים עצמם:

אלה החקים והמשפטים אשר תשמרון לעשות בארץ אשר נתן ה' אלקי אבותיך לך לרשתה כל הימים אשר אתם חיים על האדמה. אבד תאבדון את כל המקומות אשר עבדו שם הגוים אשר אתם ירשים אתם את אלהיהם על ההרים הרמים ועל הגבעות ותחת כל עץ

1 מעניין שהרמב"ם, כשעוסק במצות בנין המקדש בהלכות בית הבחירה א', א, מביא כמקור המצוה את הפסוק בפרשת תרומה "ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם" (שמות ס"ה, ח), אך כשהוא מתייחס למצות בנין המקדש בהלכות מלכים, הוא מביא כמקור המצוה את הפסוק בפרשת ראה "לשכנו תדרשו ובאת שמה" (דברים י"ב, ה). מכאן, שגם הלכתית ישנם כאן שני עניינים משלימים: בנין מבנה המשכן והמקדש, כמובא בהלכות בית הבחירה, ובחירה אלוקית של המקום בו הוא ימוקם, כמובא בהלכות מלכים.

בפסוקים טו-יח נאסרת שחיטת קדשים ואכילתם מחוץ למשכן. ייחודו של המקום האחד הוא בכך שכל העבודה הקשורה בקרבנות צריכה להיעשות דווקא בו (השחיטה, האכילה וכו').

ד. מהו 'מקום'?

בפסוקים וז-משתמע כי אוכלים במקום אשר יבחר ה' קדשים קלים ומעשר שני. לפי זה, מתברר כי כוונת התורה בביטוי המקום אשר יבחר ה' אינה רק למזבח, לעזרה או למקום המקדש, אלא לירושלים כולה.⁴

ה. בלעדיותה של ירושלים

התורה מבארת שיהיה מקום אותו יבחר ה'. יש לברר נקודה יסודית, האם כוונת התורה לירושלים דווקא - מקום אחד נבחר שאין לו תחליף, או שמא כוונתה שבכל דור קיים מקום אחד בו שוכן המשכן, והוא הנקרא המקום הנבחר, גם אם בחירה זו איננה נצחית.

נדמה לנו שאם נעיין במקראות נמצא כי רק ביחס לירושלים ישנו תיאור מפורש ומפורט של בחירת המקום. תיאור כזה אינו קיים לגבי שום מקום אחר בו שוכן המשכן. בשמואל ב, כ"ד ובדברי הימים א, כ"א מתואר גלוי מקום המקדש בגורן ארונה היבוסית. בשני המקורות הנביא אומר לדוד לבנות מזבח בגורן ארונה היבוסית: "ויבא גלוי אל דוד ביום ההוא ויאמר לו הקם לה' מזבח בגורן ארונה היבוסית" (שמואל ב, כ"ד, יח). בדברי הימים מוסיף הכתוב שלאחר שדוד קונה את המקום מידי ארונה הוא מקריב קרבנות: "ויבן שם דוד מזבח לה' ויעל עולות ושלמים ויקרא אל ה' ויענהו באש מן השמים על מזבח העולה" (פס' כ"ו).

הנביא המורה על המקום בו יש לבנות מזבח, מגלה בזה למלך את הבחירה האלקית של המקום.⁵ כשאש יורדת מן השמים אוכלת את הקרבן ישנו אישור אלוקי לקבלת הקרבן, ובעצם לבחירת המקום.⁶

ביטויים אלו של בחירה אלקית קודמים לגילוי המשמעות שלו ע"י דוד, רק מכח הבחירה האלקית בוחר דוד מקום זה. בחירה כזו קיימת אך ורק בירושלים, לכן טענתנו היא כי הביטוי המקום אשר יבחר ה' מכוון בעצם רק למקום אחד ומיוחד – לעיר

רש"י (דברים י"ב, ה, יא) מחלק בין 'לשום' שפירושו תופעה זמנית, לפי שעה, לבין 'לשכן' שפירושו השראת שכינה קבועה. יש לציין, שקביעה זו לא מקובלת על כל הפרשנים. לאור דברי רש"י, ייתכן שהכוונה ב'לשום' היא לגלגל, נב וגבעון שלהם אפיונים דומים, והם מהווים מציאות של מקום משכן זמני.

בשלשת המקומות הארון אינו עומד במשכן: בגלגל מפני שהעם עוסק כל הזמן במלחמות כיבוש וממילא הארון יוצא עימם למלחמה, ובנב וגבעון הארון נפרד לגמרי ממקום המשכן, בתחילה בקרית ענבים ואחר כך בעיר דוד. תוצאה ישירה של העדר ארון במשכן היא מציאות של היתר במות. בגלגל, נב וגבעון הותרו הבמות.²

במובנים אלו שונים גלגל נב וגבעון מן המציאות של המשכן במדבר, בשילה, בירושלים (בית ראשון, שני ושלישי). לפי חשבוננו של בעל הטורים (בראשית כ"ד, סז) השכינה שרתה בסך הכל בשמונה מקומות, ועל פי זה ניתן יהיה לטעון כי בשלשה אלו משכנה היה בעל אופי זמני יותר לעומת החמישה האחרים.³

ג. משמעות הבחירה

בדברים י"ב מבארת התורה את משמעות החידוש של "המקום אשר יבחר ה'". פירושים רבים נאמרו למשמעות מושג זה בפרק, אנחנו נלך בעקבות פירושו של הרב ד"צ הופמן.

פסוקים בג-ג עוסקים בחובת השמדת המקומות בהם עבדו הכנענים לע"ז: "על ההרים הרמים ועל הגבעות ותחת כל עץ רענן".

פסוקים ד-ז מנגידים את עבודת ה' מול עבודת הכנענים: "לא תעשון כן לה' אלוהיכם כי אם אל המקום אשר יבחר ה' אלוהיכם מכל שבטיכם לשום את שמו שם לשכנו תדרשו ובאת שמה". דווקא למקום זה צריך להביא את כל הקרבנות, התרומות והמעשרות.

מגמת הציווי כאן היא שבניגוד לעובדי האלילים שהם הבוחרים את המקום בו הם עובדים לאלוהיהם, אנו העובדים את ה' מקריבים רק במקום אותו יבחר ה' בעצמו.

בפסוקים ח-יז הכתוב מתייחס לאיסור הבמות, האיסור לבנות מזבח מחוץ למקום אשר יבחר ה'. שעל פי פרטי הפסוקים בפועל נהגו היתר בבמות כשחננו ישראל בעבר הירדן המזרחי. כאן הדגש הוא על כך שישנו מקום אחד בלבד ולא מקומות רבים. המקום האחד מעיד על האל-האחד.

4 המשנה במסכת כלים פרק א' ו' ואילך, מגדירה את ירושלים כ'לפנים מן החומה', שם אוכלים קדשים קלים ומעשר שני.

5 מעניין כי הבחירה האלוקית היא של מקום המזבח, ולא של המקדש וקדש הקדשים. כשהרמב"ם מתייחס לסוגיית המקום הוא אומר "המזבח מקומו מכוון ביותר ואין משנין אותו ממקומו לעולם שנאמר זה מזבח לעולה לישראל" (הלכות בית הבחירה ב' א). הפסוק שהרמב"ם מביא כראיה להלכה זאת לקוח מפרשתנו (דברי הימים א, כ"ב, א) "ויאמר דוד זה הוא בית ה' האלוקים וזה מזבח לעולה לישראל". נראה כי המזבח, המבטא יותר מכל את העבודה האנושית, דווקא הוא צריך להיות מכוון ובנוי במדויק לפי הבחירה האלוקית – ועל פי תפיסת הרמב"ם קדושת המקום מקבלת תוקף בעקבות מעשי האדם, ואכמ"ל.

6 מעניין לציין כי גם בימי שיבת ציון מעידה הגמרא בזבחים סב. כי "שלושה נביאים עלו עמהם מן הגולה... אחד מהם להעיד על מקום המזבח".

2 סוגיה זו מעניינת ביותר – המשך חכמה בפירושו לדברים י"ב, ה ד"ה "לא תעשון", מרחיב את הדיבור בסוגיה, מביא מקורות שונים ודן בהם על פי המקראות. בין השאר מביא שם ירושלמי במגילה פ"א ה"ב: "ר' ייסא בשם ר' יוחנן זה סימן כל זמן שהארון מבפנים - הבמות אסורין, יצא - הבמות מותרות. בעי ר' קומי ר' ייסא אפילו לשנה כגון ההיא בעל". ישנו קשר ברור בין הימצאות הארון במשכן לבין איסור הבמות, מפני שהארון מבטא את כסא ה' בעולם וכשיש לו מקום ברור אין אפשרות לעבוד את ה' בשום מקום אחר, כשאין מקום שה' בחר לשכן שמו שם, ניתן לעבוד אותו בכל מקום ומקום, ואכמ"ל.

3 יונה קריגר כתב מאמר מעניין בסוגיה זו, בשמעתין 111 עד 13 ואילך, שם הוא מרחיב בהיבטים נוספים על אלו שהובאו על ידנו כאן.

המנהיג. נקודה זו משמעותית ועקרונית, כיוון שבאמצעות בחירת מקום זה נוצר קשר בין ההנהגה לבין מקום הפולחן, ומאוחר יותר בין מלכות למקדש⁹. א"כ, נראה שהעברת המשכן לשילה נעשתה מתוך בחירה אנושית של יהושע, מנהיג העם, ולא מתוך בחירה אלוקית.

נימוק נוסף לכאורה לכך ששילה אינה המקום אשר יבחר ה', ניתן למצוא בדרישת התורה בדברים י"ב (יא-יב) שבחירת מקום השכינה ייעשה לאחר הנחלת הארץ וההנחה מן האויבים¹⁰: "ועברתם את הירדן וישבתם בארץ אשר ה' אלוקיכם מנחיל אתכם והניח לכם מכל אויביכם מסביב וישבתם בטח והיה המקום אשר יבחר ה' אלוקיכם בו לשכן שמו שם שמה תביאו את כל אשר אנכי מצוה אתכם..."

השלמת הכיבוש והנחלה ומציאות של מנוחה מן האויבים, הינה תנאי קודם לבחירה האלוקית של המקום.

הגמרא בסנהדרין כ: מגיעה למסקנה כי הכרתת עמלק קודמת לבנין הבית. הגמ' מתבססת הן על הפסוקים בפרשת ראה, והן על המציאות המתוארת אצל דוד. כך גם פוסק הרמב"ם בהלכות מלכים (פרק א' הלכה ב): "והכרתת זרע עמלק קודמת לבנין הבית שנאמר ויהי כי ישב המלך בביתו וה' הניח לו מסביב מכל אויביו ויאמר המלך אל נתן הנביא אנוכי יושב בבית ארזים".

קשה לומר שכשיהושע מעביר את המשכן לשילה כבר הושלם הכיבוש, הסתיימה החלוקה לשבטים והושגה המנוחה השלמה. הנביא עצמו אומר במפורש (יהושע י"ח, א-ב): "ויקהלו כל עדת בני ישראל שילה וישכינו שם את אוהל מועד והארץ נכבשה

ירושלים. שאר תחנות המשכן במדבר ובארץ ישראל לא נבחרו מראש על ידי הקב"ה שישרה בהם שכינתו⁷.

1. מעמדה של שילה

על פי בעל סדר עולם רבה (וכן ברמב"ם, הלכות בית הבחירה א', ד) עמד המשכן בשילה 369 שנה. זהו פרק זמן ארוך מאד המתחיל עוד בימי יהושע (פרק י"ח), וכולל את כל תקופת השופטים וימי עלי עד חורבנו (שמואל א, פרק ד'). ביחס למשכן בשילה אנו מוצאים כניונים שונים במקרא. ביהושע אומר הנביא: "ויקהלו כל עדת בני ישראל שילה וישכינו שם את אוהל מועד והארץ נכבשה לפניכם" (יהושע י"ח, א), ואילו בשופטים אנו מוצאים: "וישימו להם את פסל מיכה אשר עשה כל ימי היות בית האלוקים בשילה" (שופטים י"ח, לא). מחד אוהל, מאידך גיסא בית. חז"ל במשנה (זבחים י"ד, ו) מתרצים את הסתירה: "באו לשילה נאסרו הבמות, לא היה שם תקרה אלא בית של אבנים מלמטן ויריעות מלמעלן והיא היתה מנוחה".

אם כן, נבדלה שילה מכל תחנות המשכן האחרות, הן במשך הזמן בו המשכן נמצא בה, והן מצד אופי וצורת מבנה המשכן⁸. על כן לגביה צריך לברר באופן מיוחד האם גם היא נחשבת גם כן כמקום אשר יבחר ה'.

נעייין בפרשת העברת המשכן מגלגל לשילה. אומר הנביא (יהושע י"ח, א): "ויקהלו כל עדת בני ישראל שילה וישכינו שם את אוהל מועד והארץ נכבשה לפניכם". אין כאן תיאור של המעבר, אין כל התערבות של נביא, אין כאן התגלות ואין אפילו שאילה של יהושע ואלעזר באורים ותומים האם ללכת לשילה.

אם כן, נראה על פי פשטי הפסוקים כי בחירת שילה איננה בחירה אלוקית. נראה שבחירת שילה היא בעצם בחירת יהושע, מנהיג דור הבאים לארץ. כל זמן שהיו מלחמות כיבוש, המחנה והמשכן נשארו בגלגל ובסוף כל אחת מן המערכות השיבו אותם לגלגל. במהלך ההתנחלות התיישבו על ההר שבטי יהודה, אפרים וחצי שבט המנשה. עתה, יהושע מעביר את המחנה ואת המשכן לשילה, במקום מרכזי על ההר בנחלת אפרים, על מנת להמשיך ממקום זה במעשה ההתנחלות של שבעת השבטים שלא נחלו בגלגל. מיקומו של המשכן הוא בנחלת שבטו של

9 בתקופת יהושע, המשכן בשילה בנחלת אפרים (מפרק י"ח ואילך), בתקופת שאול המשכן בנב (בנחלת בנימין), בתקופת דוד המשכן בגבעון בנחלת בנימין ודוד מעלה את הארון לעיר דוד – אף בחלוקת הגבול בין בנימין ליהודה חז"ל מבינים (יומא יב). כי רצועה יוצאת מיהודה לבנימין בשטח המקדש לבטא שישנו קשר בין שבט המלכות לבין המקדש. קשר הדוק זה בין מקום המנהיגות למקום העבודה מפורש בתהילים ע"ח, סז-סט: "וימאס באוהל יוסף ובשבט אפרים לא בחר – ויבחר את שבט יהודה את הר ציון אשר אהב. ויבן כמו רמים מקדשו בארץ יסדה לעולם – ויבחר בדוד עבדו ויקחהו ממכלאת ציון". כמו כן הקשר בין דוד המלך לעיר ירושלים ולבחירה האלוקית בשניהם מופיע בהרבה מקראות: במלכים א, י"א, לב-לד בדברי אחיה השילוני לירבעם על פילוג הממלכה הוא אומר: "והשבט האחד יהיה לו למען דוד עבדי ולמען ירושלים העיר אשר בחרתי בה מכל שבטי ישראל". הציפיה האלוקית מירבעם היתה שהוא ינהיג וימשול על עשרת השבטים, אך ימשיך כמובן לעבוד את ה' במקדש אחד בירושלים, במקום הקבוע של זיקת מלכות בית דוד למלכות ה'. ואילו ירבעם, מתוך אותו העקרון, ניצל מציאות זאת כדי לפלג לא רק את ההנהגה השלטונית אלא גם את מקום העבודה – הפולחן – בניגוד מפורש לנבואה המדיגשה את בחירתה הנצחית של ירושלים ומלכות בית דוד. בפרשה זו נראה היטב המתח בסוגיית הקשר בין מלכות למקדש, בין הנהגה לעבודת ה' ולא נרחיב על זה במסגרת זאת מעבר לכך.

אחד הפסוקים המבטא עקרון זה בצורה המפורשת ביותר הוא הפסוק הנאמר על ידי שלמה עם בנין הבית הראשון (דברי הימים ב, ו', ה) "מן היום אשר הוצאתי את עיר מרצם מצרים לא בחרתי בעיר מכל שבטי ישראל לבנות בית להיות שמי שם ולא בחרתי באיש להיות נגיד על עמי ישראל. ואבחר בירושלים להיות שמי שם ואבחר בדוד להיות על עמי ישראל". קשר בסיסי זה בין מקום המלכות למקום השראת השכינה הוא נושא רחב שנקדיש לו שיעור בפני עצמו.

10 ראה זו מובאת במאמרו היפה של ידידי איתמר ניצן "למעמדה של בית אל עד בחירת ירושלים" עלון שבות, גליון 162, ניסן התשס"ג ע' 115.

7 הרד"ק בפירושו לדברי הימים ב, ו', ב ד"ה 'עולמים' כותב: "כי שילה נוב וגבעון לא היו עולמים כי לא היו הם המקום אשר נבחר שנאמר אל המקום אשר יבחר ה' כי אם זה המקום שהוא הר המוריה שעקד אברהם את אבינו את יצחק בנו וקראו ה' יראה ואמר בהר ה' יראה כי באותו הר יראה לדורות ודוד כשראה כי נעתר שם וירד ה' שם על עולותיו אש מן השמים ידע כי הוא המקום הנבחר ואמר זהו בית האלקים וזה מזבח לעולה לישראל". וכן השפתי חכמים על רש"י בדברים י"ב, יד כתב "לא מצינו שבחר ה' בשום מקום כי אם בירושלים ושאר המקומות כגון גלגל וגבעון ונב ושילה ישראל מעצמם בחרו להם. וכן דעת הנצי"ב בעמק הנצי"ב על הספרי ראה (פסקא י, סוף דף צד): "לא מצינו במשכנות הנ"ל שהיה על פי נביא".

8 מבנה זה של משכן שילה הינו מבנה ביניים, מחד זה אינו משכן המדבר וגלגל שהוא קרשים ויריעות, מאידך גיסא, אין זה מבנה של מקדש קבוע בירושלים שהכל מאבן, אלא זה מבנה שחציו התחתון מאבנים כמו בנין המקדש הקבוע בירושלים, וחציו העליון יריעות כמו מצב המשכן במדבר. יש סמליות רבה במבנה המשכן הזה המסמל את המציאות השלטונית והרוחנית של תקופת השופטים של היאחזות בארץ, מצד אחד יותר חזקה מאשר בתקופת יהושע, אך מאידך גיסא לא קבועה כמו בתקופת המלכות הקבועה, ואכמ"ל.

1. אפשר להבין שמשמעות צורת הפעל 'בחר' היא כהווה מתמשך, כלומר משהו שמתחיל מההווה וממשיך עד העתיד, כדוגמת "ופרסה לא יפריס" (ויקרא י"א, ה).

2. ניתן להסביר שהקב"ה אמנם בחר במקום, אך רק בעתיד הוא יגלה את בחירתו.

באופן פשוט, כבר בפרשת העקדה (בראשית כ"ב) התורה מתייחסת לבחירת המקום בכך שהקב"ה מורה לאברהם ללכת אליו. אם כן, המקום כבר נבחר ואף נרמז שמקום זה ישמש בעתיד כמקום עליה לרגל, וכל שנותר הוא לגלות את הבחירה. בחז"ל מצאנו מקורות המצינים את הבחירה האלוהית במקום כבר מבריאת העולם, דרך הקרבנות שמקריבים בהר המוריה אדם הראשון, קין והבל ונח, ולפי דעתם בודאי שהמקום כבר נבחר.

אלא שעדיין, פשט הלשון בתורה מעידה שה' עדיין לא בחר את המקום. ניתן להסביר שפרשת העקדה ומדרשי חז"ל מעידים על סגולת המקום ומיוחדותו, אך בחירה ממש עדיין לא נעשתה.

3. הבחירה באמת לא התרחשה עדיין¹². הסיבה כי הקב"ה רוצה להשאיר מרחב גם בזה לבחירה האנושית.

על דרך זו מבאר הרמב"ן בפרשת המלך (דברים י"ז, טו):

"ודעתי בדרך הפשט כי טעם אשר יבחר שכל מולך על עמים מאת האלוקים היא לו. וכך אמרו אפילו ריש גרותא מן שמיא מוקמי ליה יאמר שום תשים עליך מלך כל אשר יהיה נגזר מן השמים שימלוך, וכל על דרך הפשט המקום אשר יבחר ה' אלוקיך בו, כל שיבנו שם בית המקדש לה' הכל מרצון ה'".

אם כן, לדברי הרמב"ן אין מקום קבוע מראש ע"י ה', אלא כאשר בפועל המקדש ייבנה במקום מסוים, יגלה הדבר שהיה זה מאת ה'. כלומר, מתוך המציאות עצמה יתברר באיזה מקום בחר ה'. באופן תיאורטי יכול זה להיות בכל מקום שבני ישראל יקבעו, בתנאי שבפועל שם ייבנה המקדש.

4. הקב"ה השאיר את הבחירה בידי האדם, ואין זה מוריד מהבחירה האלקית בו.

כשם שבמושגים רוחניים קיימים יחסי גומלין בין סגולה לבחירה, כך גם כאן - הבחירה של האדם מגלה בעצם את סגולת המקום, ובאופן פלאי אכן האדם בבחירתו מצליח לבחור את המקום שקיימת בו הסגולה¹³. עולה מכאן שקיימת אכן בחירה ממשית ולא מדומה - האדם באמת בוחר, והקב"ה אינו קובע/חושף את המקום עד שהאדם מגיע לשם. כך גם עולה

לפניהם ויוותרו בבני ישראל אשר לא חלקו את נחלתם שבעה שבטים". מכאן ששלה איננה המקום אשר יבחר ה'.

לעומת המסקנה העולה לכאורה מפשטי המקראות, חז"ל מבינים בכמה מקומות ששילה נחשבת כ"מקום אשר יבחר ה'".

אומר הספרי על דברים (י"ב, ה): "כתוב אחד אומר באחד שבטיך (יד) וכתוב אחד אומר "מכל שבטיכם" (ה) באחד שבטיך זו שילה מכל שבטיכם זו ירושלים".

וכן מביא הספרי שם על פס' ט: "אל המנוחה ואל הנחלה נחלה זו שילה מנוחה זו ירושלים שנאמר (תהילים קל"ב) "זאת מנוחתי עדי עד פה אשב כי אייתייה דברי רב שמעון, ר' יהודה אומר חילוף דברים".

וכך גם בספרי על דברים כ"ו, ב: "והלכת אל המקום אשר יבחר ה' זה שילה ובית עולמים".

לפי כל המקורות הללו שילה אכן מוגדרת כ"מקום אשר יבחר ה'".

רמזים לתפיסת חז"ל ניתן להביא משני מקראות:

בירמיהו ז', יב אומר הנביא "כי לכו נא אל מקומי אשר בשילה אשר שיכנתי שמי שם בראשונה". הביטויים 'מקומי' והביטוי 'אשר שיכנתי' מפנים אותנו בבירור לדברים י"ב, ב, 'למקום אשר יבחר הקב"ה לשכן שמו שם'.

בתהילים ע"ח נאמר: "וימאס מאוד בישראל ויטוש משכן שילה אוהל שיכן באדם... וימאס באוהל יוסף ובשבט אפרים לא בחר ויבחר את שבט יהודה את הר ציון אשר אהב". (פס' נ"ט, ס"ז)

לשון מאיסה היא לכאורה היפוך לשון בחירה, ומכאן שהמאיסה באוהל יוסף נעשתה רק לאחר שנבחר המקום. כך מצינו לגבי "ובשבט אפרים לא בחר", שמשמעותו לא בחר עוד, כלומר בחר והפסיק בחירתו.

אם כן, בחז"ל אנו מוצאים ששלה נקראת גם כן "המקום אשר יבחר ה'".

ניתן אולי להבין את הפער בין פשט הפסוקים לבין דברי חז"ל בכך ששילה מוגדרת כמנוחה, כלומר כמציאות זמנית, לא שלמה. מציאות כזו מעוררת את ההתלבטות האם להחשיבה כמקום אשר יבחר ה'. ייתכן שעצם המציאות של השראת שכינה במקום 369 שנה הביאה את ירמיהו, ערב חורבן הבית הראשון, להשוות את שילה למקדש בירושלים והזהיר את העם שכשם ששכן שם הקב"ה ואעפ"כ נחרב המקום, כך גם לגבי ירושלים.

על כל פנים, הצבענו על המתח בין תפיסת הפשט על פיה מלכתחילה שילה לא נבחרה, לבין דעת חז"ל הרואים בה מקום אשר יבחר ה'.

בחירה בלשון עתיד¹¹

"המקום אשר יבחר ה' אלוקיך בו" – התורה בוחרת לנסח את הבחירה בלשון עתיד. ניתן להסביר זאת בכמה אפשרויות:

12 לפי ההבנה הזאת, מאד ברור מדוע אין מי שמעלה את האפשרות לזהות את בית אל כמקום אשר יבחר ה'. למרות שהזכרנו בשעורים הראשונים שביית אל היא ללא ספק מקדש האבות – בו נקבע ע"י יעקב אבינו ששם ה' מתגלה, בו סולם המחבר שמים וארץ, בו מצבה ומזבח, ובו כל המרכיבים של מקדש אותם קובעים האבות באופן טבעי. אלא שביית אל אינה מקום אשר יבחר ה', בה לא הגיעה לידי ביטוי בחירתם של ישראל, ואין במעשהו של ירבעם, בקבעו את אחד העגלים בבית אל, להפוך אותו למקום שה' יבחר בו. מה גם שהיא בגבול בני רחל יוסף (אפרים) ובנימין, מה שאין כן ירושלים הנמצאת בין יהודה לבנימין ומאחדת את בני רחל ובני לאה.

13 מעין מסלול "ידיעה ובחירה".

11 נקודת המוצא של הדין היא שדיברה תורה בלשון בני אדם, וכמובן שכלפי הקב"ה לא שייך לדבר על מימד הזמן כלל.

בחירת דוד ושלמה¹⁷: "ויבחר אלקי ישראל בי מכל בית אבי להיות מלך על ישראל לעולם כי ביהודה בחר לנגיד ובבית יהודה בית אבי ובבני אבי בי רצה להמליך על כל ישראל ומכל בני כי רבים בנים נתן לי ה' ויבחר בשלמה בני לשבת על כסא מלכות ה' על ישראל" (דברי הימים א, כ"ח, ד-ה). הבחירה היא בדוד ושלמה וזוהי קביעות מלכות בית דוד.

כלומר, במישור הבחירה באדם אנו מוצאים בחירת ישראל, כהונה, ומלכות.

הבחירה במקום

ביחס לבחירת מקומות בתורה מוזכר "המקום אשר יבחר ה'". ובניאים ובכתובים לשון בחירת מקום התייחודה לעיר ירושלים, לציון¹⁸ ופעם אחת לבית המקדש¹⁹.

מעניין כי אין במקרא אזכור של בחירת ארץ ישראל²⁰. בחירת מקום מתייחסת בעצם לעיר ירושלים בלבד.

נתבונן בהקשרים בהם מופיעה לשון 'בחירה' ביחס לירושלים:

- בתפילת שלמה עם חנוכת הבית מוזכרת בחירת העיר פעמיים (מלכים א, ח', טז, מד, מח).

- בפגישה בין אחיה השילוני לירבעם (מלכים א, י"א, יב, לב, לו), שם מודגש שירושלים נבחרה ולכן אין להעלות על הדעת שירבעם יבחר מקום חלופי לעבודת ה' עם פילוג הממלכה.

- בהקשר למלכות רחבעם (מלכים א, י"ד, כא).

- במאיסת העיר בימי מנשה (מלכים ב, כ"ג, כז).

- בהקשר לחורבן העיר, אנו מוצאים גם את בחירתה: "וישם את פסל האשרה אשר עשה בבית אשר אמר ה' אל דוד ואל שלמה בנו בבית הזה וירושלים אשר בחרתי מכל שבטי ישראל אשים את שמי לעולם" (מלכים ב, כ"א, ז ודברי הימים ב, ל"ג, ל).

- זכריה מספר פעמיים את בחירתה המחודשת של העיר בימי שיבת ציון לאחר מאיסתה בחורבן הבית (למשל א', יז; ב', טז, ג', ב).

עולה מן המקראות בביור שרק העיר ירושלים והמקדש נבחרו. נחזור אם כן לשאלתנו, מדוע צריכה היתה להבחר דווקא עיר, מה המיוחד בבחירתה?

מהתיאור הנבואי של בחירת המקום ע"י דוד בפרשת גורן ארונה היבوسی. נראה שזוהי גם כוונת המדרש בספרי על הפסוק "לשכנו תדרשו ובאת שמה": "יכול תמתין עד שיאמר לך נביא ת"ל דרוש ומצא ואח"כ יאמר לך נביא...". וכך היה בדוד שחיפש ומצא והנביא אישר לו.

ניתן להסביר בכיוונים שונים מדוע ממתין הקב"ה עד שייעשו המאמצים האנושיים: בספרי נראה שיש צורך שבני ישראל ידרשו את מקום המקדש. נראה שהבסיס לעניין זה, הוא שמהות המקום היא הקרבה בין הקב"ה וכנסת ישראל, על כן ממתין הקב"ה להתעוררות קרבה וכסופים בעם, ורק אח"כ מגלה הוא מצדו את מקום המקדש.

הרמב"ם מסביר שהסיבה שלא נגלה המקום עד שעם ישראל דורש אותו בעצמו, הוא הרצון לאחדות העם. רק מתוך אחדות עם ישראל מתאפשר הגילוי האלקי והבחירה במקום.

סיבה נוספת לסדר הדברים מובאת ברד"ק. הרד"ק מסביר שהבחירה האלקית במקום תלויה בביסוס המלכות הארצית. מלכות ישראל היא כסא ה' בעולם, ולכן רק מתוכה מתאשר גילוי מלכות ה'¹⁴.

בעקבות התעוררות המלך לגילוי המקום ובחירתו, הקב"ה מצדו אכן בוחר במקום. אמנם הבחירה המלאה תתבטא רק בימי שלמה¹⁵.

בחירת עיר

שאלה אחרונה שברצוננו לעסוק בה במסגרת שיעור זה קשורה לעצם בחירת העיר. מדוע יש לקב"ה צורך או עניין לבחור בעיר? אמנם, כבר בתורה אנו מוצאים שמטרת הבחירה היא "לשום שמו שם" או "לשכן שמו שם" (דברים י"ב, ה, יא). אך השאלה הנשאלת היא מדוע מקום זה צריך להיות דווקא עיר?

לשאלה זו לא מצאנו התייחסות מיוחדת - לא בפסוקים עצמם, ולא בדברי חז"ל והראשונים.

כדי להתמודד עם שאלה זו, ננסה לעיין מעט במושג הבחירה בתורה.

הבחירה באדם

כמה פעמים מוצאים אנו בתורה בחירה של אנשים שונים:

בחירת ישראל: "כי עם קדוש אתה לה' אלקיך ובך בחר ה' להיות לו לעם סגולה מכל העמים אשר על פני האדמה" (דברים י"ד, ב, וכן בדברים ז', ו ועוד).

בחירת הכהנים: "וזה יהיה משפט הכהנים מאת העם... כי בו בחר ה' אלקיך מכל שבטיך לעמד לשרת בשם ה' הוא ובניו כל הימים" (דברים י"ח, ג וכן בפרק כ"א, ה)¹⁶.

16 בחירת הכהנים ואהרון בפרט מוזכרת מפורשות בהקשר למידת קורח ועדתו. שם סובבת כל הפרשה סביב בחירת אהרון, והכרת קורח והעם כולו בעובדה זו.

17 גם בתהליך משיחתם למלך מתקיימת בחירה (למשל שאול, שמואל א, י', כד; דוד, שמואל א, ט"ז, ח-י; שלמה, דברי הימים א, כ"ח, ה'; י; כ"ט, א).

18 בתהילים קל"ב, יג "כי בחר ה' בציון איוה למושב לו".

19 דבה"ב ז', טז "ועתה בחרתי והקדשתי את הבית הזה להיות שמי שם עד עולם והיו עיני ולבי שם כל הימים".

20 בתהילים מ"ז, ה מוזכרת ברמז בחירה בארץ ישראל: "יבחר לנו את נחלתנו את גאון יעקב אשר אהב סלה".

14 הבאנו כאן דעות אלו בתמצית בלבד מפני שהרחבנו בהן בשיעור הרביעי הדין בשאלה מדוע ירושלים אינה מוזכרת בשמה המפורש בתורה ולא רצינו לחזור על כך כאן.

15 על פרטי תהליך בחירת העיר והמקדש נקדיש בעז"ה שיעור בפני עצמו ועל כן אין אנו מפרטים את הדברים כאן.

העיר כביטוי ל'מחנה ישראל'

תשובה לשאלתנו ניתן להעלות על יסוד דברי הגמרא בזבחים (קטז:):

"תניא כשם שמחנה במדבר כך מחנה בירושלים. מירושלים להר הבית מחנה ישראל, מהר הבית לשער נקנור מחנה לוי, מכאן ואילך מחנה שכינה והן הן קלעים שבמדבר".

בעקבות הגמ' פוסק הרמב"ם (הלכות בית הבחירה ז', יא): "שלוש מחנות היו במדבר מחנה ישראל, והוא ארבע מחנות, ומחנה לוי שנאמר בה וסביב למשכן יחנו, ומחנה שכינה והוא מפתח חצר אהל מועד ולפנים. וכנגדן לדורות, מפתח ירושלים עד הר הבית כמחנה ישראל, ומפתח הר הבית עד פתח העזרה שהוא שער ניקנור כמחנה לוי, ומפתח העזרה ולפנים מחנה שכינה, והחיל ועזרת הנשים מעלה יתירה בבית עולמים".

ירושלים מקבילה א"כ למחנה ישראל. בחירת העיר, משמעותה בחירה במקום המייצג את העם כולו. כעין מחנה ישראל במדבר המצוי סביב מחנה לוי ומחנה שכינה, כך ירושלים העיר סביב הר הבית וסביב העזרה.

ירושלים, בניגוד למקום המקדש, היא עיר. עיר מהווה ביסודה מקום של חולין, מקום בו מופיעים חיי החול במלואם: הלכות, הטומאה, התאוות, היצרים, חיי משפחה, חיי עבודה, חיי תרבות וביולוגי וכד'. בעיר מופיעים מרחבי החיים במלא מובנם, על כל המרכיבים הכלולים בהם. החידוש בבחירת עיר הוא שמקום כזה - שמופיעים בו צדדי החיים כולם, נהפך באמצעות הבחירה למקום של קדושה.

ייחודה של ירושלים הוא בכך שבלבה עומד המקדש, והטבעת חותמו ניכרת על פני העיר כולה. כך גם אפשר להסיק מהגדרת ירושלים לעניין אכילת קדשים (משנה בכלים א', ה ואילך): "לפנים מן החומה מקודשת ממנה... ומהי קדושתה? שאוכלים בה קדשים קלים ומעשר שני". קדשים קלים הם קרבנות שהועלו על גבי המזבח, ולאחר מכן הם נאכלים במרחבי העיר כולה. העיר ירושלים יונקת את צביונה מתוך המקדש הניצב בתוכה.

חז"ל מלמדים שכדי להרחיב את ירושלים, יש צורך בסנהדרין, אורים ותומים ובתנאים נוספים. משמעות הדבר היא שהרחבת העיר היא בעצם הרחבת קדושתה, וממילא יש לתהליך זה תנאים שונים.

בהקשר זה, מעניינת מאד שיטת הרמב"ם. אומרת המשנה בר"ה (פרק ד, א):

"יום טוב של ראש השנה שחל להיות בשבת במקדש היו תוקעים אבל לא במדינה".

מבאר הרמב"ם בפירוש המשניות: "כבר בארנו לך כמה פעמים כי מקדש - נקראת ירושלים כולה, ומדינה - שאר ארץ ישראל" (וכן בפירוש המשניות למעשר שני ג', ד ושקלים א', ג וסוכה ג', י).

כלומר, לדעת הרמב"ם ירושלים כולה מוגדרת כ'מקדש'. השפעת המקדש על ירושלים כל כך גדולה עד כדי שלעניינים מסוימים היא נקראת מקדש בעצמה.

אם כן, הקב"ה בוחר בעיר על מנת להפוך מקום של חיים טבעיים למקום של קדושה, בעיר הנבחרת מעלים את חיי החולין לטוהר ומזככים אותם. ניתן לומר כי בפועל מתגלה בירושלים בחירת ישראל כ"ממלכת כהנים וגוי קדוש", כביכול בחירת הכהונה מתפשטת למחנה ישראל כולו, המיוצג בירושלים.

העיר כמשכן המלכות

את בחירתה של עיר דווקא, ניתן להסביר גם בכיוון נוסף.

בכמה מקומות מצינו כי הנביאים קושרים בין בחירת ירושלים לבחירת דוד. בדברי הימים ב, (ו', ה-ו) נאמר "מן היום אשר הוצאתי את עמי מארץ מצרים לא בחרתי בעיר מכל שבטי ישראל לבנות בית להיות שמי שם ולא בחרתי באיש להיות נגיד על עמי ישראל. ואבחר בירושלים להיות שמי שם ואבחר בדוד להיות על עמי ישראל"²¹.

כשהנביא מתייחס לפילוג הממלכה, הוא אומר לשלמה (מלכים א, י"א, יג) "רק את כל הממלכה לא אקבע שבט אחד אתן לבנך למען דוד עבדי ולמען ירושלים אשר בחרתי". המשמעות של ההקבלה היא בעצם שהקב"ה בוחר בחירה הקשורה במלכות בית דוד. העיר מייצגת את מלכות ישראל ומלכות ישראל היא בעצם כסא ה' בעולם (דברי הימים א, כ"ט, כג) "וישב שלמה על כסא ה' למלך".

על יסוד הקשר בין בחירת ירושלים ומלכות ישראל, ניתן לומר שבחירת העיר נועדה לאפשר את גילוי מלכותו יתברך בעזרת המלכות הארצית שבירתה ירושלים. המלכות היא הכלי השלטוני דרכו הקב"ה יכול להתגלות לעם – ועל כן ההקבלה בין בחירת העיר לבחירת מלכות בית דוד היא משמעותית. ירושלים היא עיר בירה ארצית – עיר מלכות, המאפשרת גילוי שלם יותר של מלכות ה', וזוהי הסיבה לבחירתה.

עולה מהדברים, שבמובן מסויים כלולים בבחירת ירושלים כל הבחירות בהם בחר ה': ישראל, כהונה ומלכות, ודווקא דרך העיר מתאפשר ייצוג מלא של מלכות ה' וקדושתו.

סיכום

עסקנו בשיעור זה בסוגיית בחירת המקום. בחנו את הופעות הביטוי 'המקום אשר יבחר ה'', מה כלול במלה מקום, מהי משמעות הבחירה, מהו מעמדה של שלה ומדוע התורה מנסחת זאת בלשון עתיד.

טענתנו העיקרית היא שהבחירה האלוקית נוסחה בלשון עתיד על מנת לאפשר השתדלות ודרישה אנושית, כלומר, הקב"ה בוחר במקום מכח פועלו של עם ישראל. כביכול, הקב"ה ממתין ומצפה לדרישת עם ישראל ולפועלו, ורק מכח זה יבחר הוא במקום השראת שכינתו.

21 במקבילה במלכים א, ח', טז בחירת העיר תלויה בבחירת המלך. ועניין זה דורש הרחבה ולא נעשה זאת כאן.

עקרון זה מעניק אחריות מאד גדולה לעם ישראל ותוקף גדול לפועלו, שכביכול, הם המאפשרים את הבחירה האלוקית ומזמינים אותה. את החשיבות שבהקדמת הפעולה האנושית הסברנו על פי הנימוקים השונים: דרישת המקום, אחדות או מלכות. אפילו במקום המסמל יותר מכל את נוכחות הקב"ה בעולם, ממתינה הבחירה האלוקית למעשי האדם, כפי שהתגלה בפועל בימי דוד.

בשיעורים הקרובים נעסוק בעזרת ה' בטופוגרפיה של ירושלים ובמשמעויותיה, כרקע לעיסוק בהיות נחלת בנימין נחלת שכינה.

* כל הזכויות שמורות לשיבת הר עציון ולרב יצחק לוי, תשס"ה *
* עורך: יחונתן ברט *

* בית המדרש הווירטואלי שליך ישיבת הר עציון *
* האתר בעברית: <http://www.etzion.org.il/vbm> *
* האתר באנגלית: <http://www.vbm-torah.org> *
* משרדי בית המדרש הווירטואלי: 02-9937300 שלוחה 5 *
* דואל: office@etzion.org.il *
